

HLAVACSKA ANDRÁS

A falu bolondja

RADU ȚUCULESCU: SZTÁLIN, ÁSÓVAL ELŐRE!

Typotex Kiadó
Budapest, 2016
208 oldal, 2800 Ft

”

A 2016-ban magyarra fordított világirodalmi alkotások között kellemes meglepetés volt Radu Țuculescu *Öregmama történetei* című regénye. Az alapvetően anekdotikus, de posztmodern megoldásoktól (elbeszélésbe ágyazott elbeszélés, a saját fiktív voltukon töprengő szereplők, a falutörténetbe szőtt világirodalmi intertextusok stb.) sem idegenkedő szöveg joggal érdemelte ki a hazai kritika elismerését. A szerző második magyarul megjelent kötete, a *Sztálin, ásóval előre!* sincs híján irodalmi értékeknek, mégse lenne meglepő, ha nem részesülne hasonlóan egybehangzó méltatásban, mint az előző kötet. A *Sztálin, ásóval előre!* ugyanis – önmagában, az *Öregmama történetei*hez viszonyítva pedig különösen – egy merész, de egyáltalán nem kockázatmentes vállalkozás (úgy a szerző, mint a kiadó részéről). A mesemondó Țuculescu háttérbe húzódik, átadja a helyét a narratív játékmesternek – ezért pedig nem mindenki fogja kedvelni.

A *Sztálin, ásóval előre!* cselekménye két szálon fut. Az első főszereplője egy falun élő fiú, Adrian, aki az öt- és tizenéves kora között megélt élményeiről számol be. Ezek közül az első Sztálin halálhíréhez kötődik, az utolsó pedig a Ceaușescu hatalomra kerülése előtti évekhez. A naiv gyermeki nézőpont már a bevezető történetekben sem érvényesül maradéktalanul, a beszámolókat időről időre olyan utalások szakítják meg, amelyek az elbeszélteknek retrospektív jelleget kölcsönöznek. Ezt a visszatekintő pozíciót dolgozza ki a második cselekményszál: központi figurája egy idős férfi, akinek a gondolatai leginkább volt felesége, egyetemista lánya, a fürdőkádjában fekvő fiatal nő és a szomszédban egész nap zenét bömböltető helyi vagány („cingár kis hullófejű fiatalember”, 10) körül forognak. A homodiegetikus narrátor első szövegbeli megnyilvánulása az írás, pontosabban a gépelés műveletére tett erőteljes reflexió: „*az idegeimre megy ez a kurva billentyűzet. nem reagál azonnal a leütésekre. talán én ütök mindig mellé. nincs gyakorlatom. a szövegszerkesztéshez sem igazán értek. úgy gépelek mint egy régi írógépen*” (9).

Ez a megnyilatkozás rögtön a regény elején egy izgalmas játékra hívja az olvasót, akinek el kell döntenie, hogy a könyv mely szövegrészeit tekinti az idős férfi irományának. Kézenfekvőnek tűnik a magyarázat, hogy az írásra tett reflexiót a gyerekkori történetektől tipográfiájában is eltérő, kurzívval szedett, a vesszőket és a nagy kezdőbetűket nélkülöző naplószerű betétekre vonatkoztassuk. Egyrészt, mert ezek között találunk még utalásokat a szövegalkotásra (például: „*csak ez a fekete billentyűzet megy az idegeimre vannak betűk amiket kétszer is le kell ütnöm hogy megjelenjenek a képernyőmon. néha melléütök és ugranak a sorok vagy kitörlődnek a sorközök*”, 20); másrészt, mert egy helyen a megszólaló naplóként határozza meg írását (20), és ehhez a szövegtípushoz közelebb állnak az idős férfiról szóló történetek, mint a gyerekkori élményeket elbeszélők. (Harmadrészt pedig ez a tipográfia már az *Öregmama történeteiből* is ismerős lehet, ott a vesszők nélküli írásmód akkor érvényesül, amikor az elbeszélő az egyik szereplő, Demeter naplójából idéz.) Voltaképpen azonban éppen az okozza a feszültséget, hogy az idős férfi feljegyzéseiben a napló műfaji sajátosságai az emlékiratével keverednek: egyenlő arányban jelennek meg benne a régmúlt eseményei és a közelmúlt vagy akár a jelen történései. Ez pedig egy olyan regényolvasatot kínál fel, amely a gyerekkori viszsaemlékezéseket is az idős férfi alkotásainak tekinti.

A történetek szerzőiségének a megítélése azért bír különös jelentőséggel, mert a gyerekkori elbeszélések nem maradéktalanul jó szövegek. Sőt, néha szándékoltan hibásnak tűnnek. A párbeszédeket sokszor mintha színpadra állított szereplők adnák elő, a dialógusok nélkülözik az életszerűséget. A leírások helyenként pontosan egy olyan romantikus faluképet festenek le, amellyel az *Öregmama történetei* radikálisan szembehelyezkedett. Az elbeszéltek események, az eleven kisfiú csinnyevései pedig néha kifejezetten toposzgyanúsak: a szagokra érzékeny tanárnő fokhagymával történő megtréfálása például Háy János – a *Sztálin, ásóval előre!* világával, témáival és perspektívájával is rokon – *A boggyósgyümölcskertész fia* című regényéből lehet ismerős a magyar olvasóknak. A regény narratív szerkezete szempontjából a gyerekkori környezet idealizálása mégis teljesen indokolt, ez készíti elő a brutális befejezést, amely megsemmisíti és érvényteleníti a gyerekkor ábrándos világát. A bicebóca történetek azonban már sokkal korábban is jótékony feszültséget eredményeznek: minél inkább elfogadjuk (ha egyáltalán elfogadjuk!), hogy a gyerekkori történeteknek is a lakótelepi lakásában üldögélő idős férfi a hőse és elbeszélője, annál nyugtalanítóbb a kérdés, hogy az életrevaló kisfiú hogyan vált cinikus, magányos és megkeseredett öregemberré; miért tesz erőfeszítéseket, hogy a gyerekkori környezetét szerethető világgént ábrázolja; egyáltalán, hol találkozik a két cselekményszál?

Mindezekre a kérdésekre a regény kegyetlen végkifejlete ad választ, amelyben meghatározó a szexualitás témája és a gyerekkori történetek politikai kontextusa. A szexuális kalandok és az erotikus leírások az *Öregmama történeteinek* is szerves részét képezték, ám míg ott alapvetően pajzán történeteknek kaptak helyet, addig a *Sztálin, ásóval előre!* világából éppen a vágyak és ösztönök játékos kielégítése hiányzik. Megjelenik a pubertáskori szexualitás felébredése, az első kamaszkori szerelem, az első bátortalan csók, de az első szeretkezésre nem kerülhet sor, mert a híd alatti találkát arc nélküli férfiak zavarják meg, akik félholtra verik a főszereplőt, partnerét pedig feltehetően megerőszakolják. Egyáltalán nem mellékes, hogy mindez az 1960-as évek Romániájában történik, hogy a támadók „doktorivadéknak” nevezik az elbeszélőt, és többek között azt vágják a fejébe, hogy azt képzeled, „neki mindent szabad, mert az apjának van pénze” (194). Az *Öregmama történetei* látványosan kívül helyezkedett

a politikai kontextuson (jól példázta ezt, hogy az események színhelyéül szolgáló faluban a forradalom után sem javították meg az utakat, a telefont sem vezették be, mert a polgármester elsikkasztotta az erre küldött külföldi segílyt); a *Sztálin, ásóval előre!* – ahogy azt a cím is sugallja – viszont két lábbal áll a politikai valóságban. A politika változásai nemcsak a főszereplő első szeretkezését hiúsítják meg, de a családját is tönkreteszik, és a hegedűművész karrierjét is derékba török. (Ezen a ponton a regény egy referenciális olvasatot is felkínál: a *Sztálin, ásóval előre!* a hegedűművész Ţuculescu negatív önéletrajzaként is értelmezhető).

A politikai változások és az elszenvedett támadás elbeszélése közben a jelenbeli narrációból arról értesülünk, hogy az idős férfi egy Kiki nevű fiatal nővel létesít szexuális kapcsolatot, aki meglehetősen hasonlít az elbeszélő lányára. Az aktus után a férfi verbálisan bántalmazza partnerét, majd meg is üti. Jóllehet a találkozásuk nem volt tervezett, ennek ellenére nehéz elhessegetni a gondolatot, hogy a férfi erőszakos és bántó viselkedésével kamaszkori és közelmúltbeli sérelmeiért (a felesége teljes és a lánya részleges hiányáért) áll bosszút. A történetek párhuzamos szerkesztettsége pedig azt sugallja, hogy akaratlanul is áldozatból elkövetővé válik. Ebből a perspektívából a támadást, a felnőtté válást megelőző epizódok rendezett és idillikus környezetet sugalló elbeszélése a trauma előtti korszak megőrzésére tett kísérletként értelmezhető. A szövegek roncsoltsága pedig ennek kudarcáról árulkodik, és egyre kérlelhetlenebbül tart a tragédia felé.

A *Sztálin, ásóval előre!* az *Öregmama történeteiből* ismerős helyszínek, témák, karakterek és narratív technikák alkalmazásával egy kényelmesnek tűnő bennfentes pozíciót kínál azoknak, akik olvasták Ţuculescu első magyarra fordított regényét. Ez a pozíció azonban kezd egyre kényelmetlenebbé, az ábrázolt világ pedig egyre idegenebbé válni, amikor az olvasó ráébred, hogy Ţuculescu a kísérletezés közben éppen a legmegbízhatóbb írói eszközeit, az anekdotikus meseszöveget áldozta fel. Ezért a *Sztálin, ásóval előre!* első olvasásra talán kihívást jelent majd – de nem kérdés, hogy kiállja az újraolvasás, a visszatekintő elemzés próbáját.